

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ
(पूर्वीचे पुणे विद्यापीठ)

आजीवन अध्ययन व विस्तार विभाग

एक दृष्टिक्षेप.....

Message...

Savitribai Phule Pune University (formerly University of Pune) has been established in 1949 with a prime objective of social education, social enlightenment and social commitment. This noble objective envisaged by our University (at the time of its inception) along with Extension (third dimension of Higher Education) accepted by UGC have been evolved and developed this department.

The nomenclature of this department, was 'Department of Adult, Continuing education & Extension'. As per the Maharashtra Public University Act, 2016, the nomenclature has been changed as 'Department of Lifelong Learning & Extension'.

The youth, minority, persons from backward classes, people residing in rural & tribal areas, deprived sections, etc. are target population in which the department is working.

It is expected that these persons are target population. They should be imparted in non-formal way i.e. extension. The youth should be given skill development activities and programmes as per their convenience.

The department is engaged in academic PGDTPD programme, Ph.D. Programme and promotion of research, besides Extension/field outreach activities.

I give my best wishes for this department, colleges, NGOs and Individuals engaged in this endeavour.

Prof. (Dr.) Nitin Karmalkar

Vice Chancellor,
Savitribai Phule Pune University

विभागाविषयी.....

प्रौढ, निरंतर शिक्षण व ज्ञानविस्तार विभागाचे नांव 'महाराष्ट्र सार्वजनिक विद्यापीठ अधिनियम, २०१६' नुसार बदलले असून ते 'आजीवन अध्ययन व विस्तार विभाग' असे झाले आहे.

सन १९४९ मध्ये स्थापन झालेल्या पुणे विद्यापीठाचे (सध्याचे नाव सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ) ब्रीदवाक्य आहे, '॥ यः क्रियावान् स पण्डितः ॥' सुरूवातीपासूनच या विद्यापीठाने 'उच्च शिक्षणाबरोबरच सामाजिक बांधीलकी' हे तत्त्व डोळ्यासमोर ठेवले. अध्यापन आणि संशोधन याबरोबरच या विद्यापीठाने ज्ञानविस्तार (Extension) हे तत्त्व स्वीकारले. सन १९७७ च्या धोरणात विद्यापीठ अनुदान आयोगाने या तत्वाचा पुढीलप्रमाणे समावेश केला आहे;

"If the University system has to discharge adequately its responsibilities to the entire educational system and to the society as a whole, it must accept extension as the third important responsibility and give it the same status as research and teaching. This is a new and extremely significant area, which should be developed on the basis of high priority".

विद्यापीठाने स्वीकारलेले सामाजिक बांधीलकीचे तत्त्व व विद्यापीठ अनुदान आयोगाने मंजूर केलेले 'ज्ञानविस्तार' ही दोन तत्वे या विभागाच्या उदयासाठी आणि विकासासाठी उपयुक्त आहेत असे जाणवते.

विविध समाजाभिमुख उपक्रमांबरोबरच सन १९७२ मध्ये स्थापन केलेल्या निरंतर शिक्षण कार्यक्रमातून सामाजिक जागृतीबरोबरच समाजातील विविध घटकांसाठी, गरजांवर आधारित अभ्यासक्रम राबवण्याचे धोरण निश्चित केले. निरंतर शिक्षणातून विविध कार्यक्रम आयोजित केले.

उदा.

- कौशल्य विकास कार्यक्रम.
- उत्पन्न वाढीचे उपक्रम.
- सेवांतर्गत प्रशिक्षण.
- छंद अभ्यासक्रम.
- सामाजिक जागृतीसाठी कार्यक्रम.
- विशिष्ट क्षेत्रांच्या वृद्धीसाठी कार्यक्रम.
- विद्यापीठ व महाविद्यालयांनी विद्यार्थ्यांच्या सहकायाने सहसंबंध वाढवणारे कार्यक्रम.

उच्च शिक्षण व समाजाचे संबंध दृढ करणारा निरंतर शिक्षण कार्यक्रम हा अभिनव होता.

भारत सरकारने सुरू केलेल्या 'राष्ट्रीय प्रौढ शिक्षण कार्यक्रमाचे' (NAEP) महत्त्व ऐतिहासिक आहे. हा कार्यक्रम विद्यापीठ अनुदान मंडळाच्या धोरणानंतर सुरू झाला.

लोकांचा उस्फूर्त सहभाग व प्रतिसाद आणि विद्यार्थी स्वयंसेवकांचा सहभाग यामुळे हा कार्यक्रम अत्यंत यशस्वी व लोकप्रिय झाला. यात अशासकीय संस्था, स्वयंसेवी संघटना, शासकीय विभाग, संपर्क व प्रसारमाध्यमे आणि व्यक्ती यांचा मोठ्या प्रमाणात सहभाग यात प्राप्त झाला. 'सामाजिक जाणिवेचा प्रसार', 'कार्यात्मकता' आणि 'साक्षरता कौशल्ये देणे' ही उद्दिष्टे NAEP ची होती. आणि हळूहळू विद्यापीठ अनुदान मंडळाच्या धोरणानुसार प्रौढ शिक्षणाचे स्वरूप बदलत गेले.

तथापि, ह्या विभागाने सतत प्रौढ शिक्षण कार्यक्रम ग्रामीण, आदिवासी आणि नागरी भागांत मोठ्या प्रमाणावर राबवला; आणि सामाजिक परिवर्तनाबरोबरच साक्षरता प्रसाराची ही युवकांची मोहीम बनली.

सामाजिक प्रबोधनाच्या आणि लोकजागृतीच्या अनेक यशोगाथा पुढे आल्या. या कार्याला छापील व इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांनी मोठ्या प्रमाणावर प्रसिध्दी दिली.

महाविद्यालयांमार्फत ग्रामीण आणि नागरी विकासाच्या कार्यक्रमांचे आयोजन केले गेले.

पुढील दोन महत्त्वपूर्ण कार्यक्रमांचा समावेश याच काळात करण्यात आला.

१. नियोजन मंच (PF).

२. लोकसंख्या शिक्षण मंडळ (PEC).

नियोजन मंच या कार्यक्रमाचे उद्दिष्ट होते, 'विद्यार्थ्यांना आपल्या कुटुंबाच्या आणि देशाच्या विकासाची माहिती व्हावी'.

लोकसंख्या शिक्षण मंडळ या कार्यक्रमाचे उद्दिष्ट होते, 'लोकसंख्येची वाढ आणि संसाधन विषमता' याविषयी विद्यार्थ्यांना माहिती देणे''.

विद्यापीठ अनुदान मंडळाने लोकसंख्या शिक्षण साधन केंद्र (PERC) (मुंबई वगळता) ची जबाबदारी विभागावर सोपवली.

लोकसंख्या शिक्षण साधन केंद्राची उद्दिष्टे महाराष्ट्रातील विद्यापीठांच्या लोकसंख्या शिक्षण मंडळांना शैक्षणिक साहाय्य पुरवणे, प्रशिक्षणे आणि संशोधन करणे ही होती.

सन १९८९-९० मध्ये विद्यापीठ अनुदान मंडळाच्या साहाय्याने प्रौढ, निरंतर शिक्षण व ज्ञानविस्तार विभागाने 'एक छत्री' भूमिकेतून पुढील तीन कार्यक्रम एकत्रितपणे राबविण्यास सुरुवात केली.

१. प्रौढ शिक्षण.

२. निरंतर शिक्षण.

३. लोकसंख्या शिक्षण.

याच कार्यक्रमात 'वस्तीपातळीवरील केंद्र' म्हणून जनशिक्षण निलयम (JSN) या कार्यक्रमाचाही समावेश करण्यात आला. यालाच 'क्षेत्र विकास दृष्टीकोन' असेही संबोधण्यात आले.

प्रौढ, निरंतर शिक्षण व ज्ञानविस्तार विभागाने अभिनव असा 'कार्यात्मक साक्षरता सामूहिक कार्यक्रम (MPFL) राबविला. 'एकेकाने गटाला शिकवावे' ही भूमिका या कार्यक्रमात होती. पूर्वीच्या वस्तीपातळीवरील कार्यक्रमांला याची जोड देण्यात आली.

राष्ट्रीय साक्षरता मोहीमेच्या अंतर्गत (NLM) संपूर्ण साक्षरता आंदोलन (TLC) ही याच काळात सुरू झाले. पुणे जिल्हा (ग्रामीण) हा या साक्षरता आंदोलनामधील एक महत्वपूर्ण कार्यक्रम ठरला. पुणे विद्यापीठाचे तत्कालीन कुलगुरू या कार्यक्रमाचे अध्यक्ष होते. अत्यंत उत्साहाने हा कार्यक्रम विविध महाविद्यालयांमधून राबविण्यात आला.

यासाठी विभागाने विद्यापीठातील विविध विभाग व प्रशासकीय युनिट्स, महाविद्यालये व संस्था व व्यक्तींचे साहाय्य घेतले. कार्यक्रमाचे नियोजन, प्रशिक्षणे, साहित्य निर्मिती, अंमलबजावणी, पूरक कार्यक्रम, मूल्यमापन व पाठपुरावा कार्यक्रम अशा बाबतीत विभागाने केलेले कार्य उल्लेखनीय आहे.

विभागाने संपूर्ण साक्षरता मोहीमेत सक्रिय सहभाग घेतला; विद्यापीठ अनुदान मंडळाच्या कार्यक्रमांव्यतिरिक्त स्वयंसेवी, अशासकीय संस्था आणि संघटना, शासकीय विभागासोबत तसेच विद्यापीठ विभागांमध्ये वेगवेगळे कार्यक्रम हाती घेतले.

विद्यापीठाचे निर्देश आणि सल्ला यानुसार पुढील विविध क्षेत्रांत विभागाने कार्य केले.

- राष्ट्रीय एकात्मता.
- अशासकीय संस्था/ स्वयंसेवी संघटना.

- असंघटीत कामगार.
- ज्येष्ठ नागरीक.
- आदिवासी विकास.
- अल्पसंख्यांक विकास.
- समुपदेशन.
- युवा शिक्षण.
- किशोरवयीन शिक्षण.
- रोजगार आणि उद्योजकता.
- आजीवन अध्ययन.
- मानवी हक्क.
- भारतीय संविधान.
- विवाहपूर्व समुपदेशन.
- व्यवसाय मार्गदर्शन.
- संशोधन पद्धतीशास्त्रे

विभागाचे विविध विस्तार कार्यक्रम: एक दृष्टीकोन.

कार्यक्रम (कार्यक्रम सुरू होण्याचे वर्ष)	उद्दिष्टे
निरंतर शिक्षण (CE) १९७२	शैक्षणिक कार्यक्रम विकसित करणे व उच्च शिक्षणातील विद्यार्थ्यांसाठी आणि संस्थांमधून त्यांची अंमलबजावणी करणे.
राष्ट्रीय प्रौढ शिक्षण कार्यक्रम (NAEP) १९७८	● सामाजिक जागृतीचा प्रसार करणे. ● कार्यात्मकता रूजवणे. ● साक्षरता प्रसार.
एकात्मिक ग्रामीण विकास प्रकल्प १९८२-८३	ग्रामीण भागात विकासाचे विविध कार्यक्रम राबविणे.
लोकसंख्या शिक्षण मंडळ (PE) १९८५	लोकसंख्येची वाढ, विकास आणि संसाधनांतील विषमता, त्यांचे समान वाटप व उपयुक्तता तसेच जीवनाचा दर्जा यांविषयी उच्च शिक्षणातील विद्यार्थ्यांमध्ये जागृती निर्माण करणे.
नियोजन मंच (PF) १९८५	विकासासाठी नियोजनाविषयी विद्यार्थ्यांमध्ये जागृती निर्माण करणे, माहिती देणे.

कार्यक्रम (कार्यक्रम सुरू होण्याचे वर्ष)	उद्दिष्टे
कार्यात्मक साक्षरता सामुहिक कार्यक्रम (MPFL) १९८६	विद्यापीठातील व महाविद्यालयांतील लोकसंख्या शिक्षण मंडळांना संसाधन सहाय्य पुरविणे. यातील प्रमुख उपक्रम... अ) प्रशिक्षण, उद्बोधन, वकालत (Advocacy,) छापील व दृकश्राव्य साधनांची निर्मिती. ब) संशोधन व दस्तऐवजीकरण (Documentation). क) अभ्यासक्रम विकास. ड) इतर विस्तार उपक्रम.
क्षेत्र विकास दृष्टीकोनातून एकात्मिक ज्ञानविस्तार कार्यक्रम १९८९-९०	प्रौढ शिक्षण, निरंतर शिक्षण, लोकसंख्या शिक्षण, जनशिक्षण निलयम अशा कार्यक्रमांची एकत्रीतरित्या अंमलबजावणी करणे.
संपूर्ण साक्षरता आंदोलन (TLC) १९९२	विशिष्ट काळात, मोहिम/आंदोलनाच्या माध्यमातून, तसेच युवकांच्या सेवाभावी भूमिकेतून साक्षरता आधिक लोकप्रिय करणे.
साक्षरता कार्यक्रम (Literacy programme) १९९३-९४	साक्षरता कौशल्ये अधिक लोकप्रिय करणे व साक्षरता कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करणे.

कार्यक्रम (कार्यक्रम सुरू होण्याचे वर्ष)	उद्दिष्टे
ज्ञानविस्तार कार्यक्रम १९९५-९६	विविध ज्ञानविस्तार कार्यक्रमांचे संघटन करणे. यातील प्रमुख उपक्रम... अ) उत्पन्नवाढीचे कार्यक्रम. ब) जीवनस्तर उंचविण्यासाठी प्रशिक्षण कार्यक्रम. क) अनौपचारिक कार्यक्रम. ड) समाजशिक्षणाचे कार्यक्रम.
ज्ञानविस्तार मंच १९९५	विद्यार्थ्यांमध्ये व्यक्तिमत्व विकास घडवून आणणे.
विद्यापीठ पुरस्कृत ठळक ज्ञानविस्तार कार्यक्रम २००६ — राष्ट्रीय एकात्मता — असंघटीत कामगार — महिला सबलीकरण — ज्येष्ठ नागरिक — स्वयंसेवी संघटना/ अशासकीय संस्था	उच्च शिक्षणातील विद्यार्थ्यांना सामाजिक दर्जा व स्तर, समाजातील विविध घटकांचे प्रश्न यांविषयी माहिती देऊन त्यांच्यात जागृती निर्माण करणे. त्यासाठी उपयुक्त माहिती व कौशल्य त्यांना देणे. त्यासंबंधी अभ्यासाचा विकास करणे, साहित्यनिर्मिती करणे.
आदिवासी विकास २००९-१०	आदिवासी विकासासाठी उच्च शिक्षणातील अध्यापक व विद्यार्थ्यांना माहिती देणे व त्यांचा सहभाग अधिकाधिक वाढवणे.

कार्यक्रम (कार्यक्रम सुरू होण्याचे वर्ष)	उद्दिष्टे
विभागाने सुरू केलेले विविध अभिनव कार्यक्रम / उपक्रम २०११ —अल्पसंख्यांक शिक्षण —समुपदेशन —किशोरवयीन शिक्षण —रोजगार व उद्योजकता —आजीवन अध्ययन इ.	● समाजातील विविध घटकांचे स्थान व दर्जा यांविषयी माहिती देणे. ● विविध समाजघटकांच्या प्रश्नांविषयी माहिती देणे आणि जागृती निर्माण करणे. ● समाजातील विविध घटकांना आवश्यक ती माहिती आणि कौशल्ये देणे. ● याविषयी साहित्य व साधने निर्माण करणे या दृष्टीने संशोधने व अभ्यास हाती घेणे.

विस्तार कार्यक्रम काही ठळक वैशिष्ट्ये:

- समाजविकास कार्यात विद्यापीठ/महाविद्यालयीन शिक्षक व विद्यार्थ्यांचा सहभाग वाढविणे.
- सामाजिक वास्तवातून उच्च शिक्षणास बळकटी मिळवून देणे.
- जीवन अधिक चांगले करण्यासाठी विद्यार्थ्यांचा व्यक्तिमत्व विकास घडवून आणणे.
- उच्च शिक्षण देणाऱ्या संस्थांच्या दर्जात वाढ करणे.
- समाज आणि उच्च शिक्षण यांमधील जवळीक (Rapport) वाढविणे.
- उच्च शिक्षण आणि समाज यातील दुवा वाढविणे.

विस्तार कार्यक्रमांचे स्वरूप:

- अनौपचारिक.
- सोपे.
- लवचिक.
- गरजांवर आधारित.
- अर्थपूर्ण.
- लक्ष्यगटांनुवर्ती.

कार्यक्रम व उपक्रम:

अ) कार्यक्रम

- प्रौढ शिक्षण व साक्षरता.
- निरंतर शिक्षण.
- लोकसंख्या शिक्षण.
- नियोजन मंच.
- जनशिक्षण निलयम.
- कायदेविषयक साक्षरता.
- राष्ट्रीय एकात्मता.
- अशासकीय संस्था/स्वयंसेवी संघटना.
- असंघटित कामगार.
- महिला सबलीकरण.
- ज्येष्ठ नागरिक.
- आदिवासी विकास.

- अल्पसंख्यांक शिक्षण.
- समुपदेशन.
- युवा शिक्षण.
- किशोरवयीन मुला—मुलींचे शिक्षण.
- रोजगार आणि उद्योजकता.
- आजीवन अध्ययन कार्यक्रम.
- मानवी हक्क.
- भारतीय संविधान.
- विवाहपूर्व समुपदेशन.
- व्यवसाय मार्गदर्शन.
- आरोग्य साक्षरता.
- वित्तीय साक्षरता.
- ग्रामपंचायत सदस्यांचे प्रशिक्षण.
- कौटुंबिक हिंसाचार आणि प्रतिबंध.
- कौटुंबिक कलह आणि प्रतिबंध.
- भारतीय लोकशाही.
- आहार आणि आरोग्य.
- बालहक्क संरक्षण.
- समान नागरी कायदा.
- इतर कार्यक्रम.

ब) उपक्रमः

- प्रशिक्षण.
- कार्यक्रम नियोजन बैठका.
- संशोधन.
- सहविचार कार्यक्रम.
- साहित्य—साधनांचा विकास (इलेक्ट्रॉनिक, कॉम्प्युटर, दृक्श्राव्य व छापील).
- ज्ञानविस्तार व्याख्याने .
- व्याख्यानमाला.
- प्रकाशने.
- समुपदेशन.
- आढावा बैठका.
- चर्चासत्रे, परिषदा.
- पॅनल डिस्कशन्स.
- प्रदर्शने व दस्तऐवजीकरण.
- फील्म्स, स्लाईड्स, व्हीडीओ.
- विविध स्पर्धा.
- महत्वपूर्ण दिनांनिमित्त विविध कार्यक्रम.

लक्ष्यगट

- उच्च शिक्षणातील अध्यापक व विद्यार्थी.
- निरक्षर.

- अर्धसाक्षर.
- उपेक्षित समाज घटक.
- अल्पसंख्यांक व मागासवर्गीय.
- शेतकरी व शेतमजूर.
- स्त्रिया.
- रस्त्यावरची मुले.
- शाळा सोडलेली मुले.
- अपंग मुले.
- झोपडपट्टीतील मुले.
- विविध व्यावसायिक.
- सेवांतर्गत व्यावसायिक कामगार आणि सेवक.

विद्यापीठ अनुदान आयोग, आय्.सी.एस्.एस्.आर. व इतर संस्थांतर्फे मंजूर केलेले संशोधन प्रकल्प व संपूर्ण साक्षरता मोहीमेचे मूल्यमापन आणि इतर विस्तार कार्यक्रम. याशिवाय पुढीलही उपक्रम आयोजित केले जातात —

- पदव्युत्तर पातळी, एम्.फील, पीएच्.डी. यांसाठी मार्गदर्शन करणे व संसाधन साहाय्य पुरवणे.
- विद्यापीठ परिसरातील पदव्युत्तर पातळीवरच्या विद्यार्थ्यांसाठी, 'संशोधन कार्यपद्धती' विषयावर कार्यशाळांचे आयोजन करणे.
- संशोधन व तत्सम विषयांवर संशोधन करणाऱ्या व्यक्ती व संस्थांना माहिती पुरविणे.
- यासंबंधी शैक्षणिक संसाधने आणि शोधनिबंध प्रकाशित करणे.

जगन्नाथ राठी पारितोषिक

विस्तार, निरंतर शिक्षण, जीवन कौशल्ये विकास कार्यक्रमांत कार्य करणाऱ्या व्यक्ति आणि संस्थांना या कार्यासाठी प्रोत्साहन मिळावे यासाठी विद्यापीठाने हे पारितोषिक संस्थापातळी आणि व्यक्तीपातळीवर जाहीर केले असून ते विभागातर्फे विद्यापीठ वर्धापनदिनी दिले जाते.

अभ्यासक्रम पुनर्रचना

‘प्रौढ शिक्षण’ हा विषय पदवी पातळीवर असून त्याच्या पुनर्रचनेचे काम विभागातील अध्यापकांनी प्रौढ शिक्षण तदर्थ मंडळाच्या साहाय्याने केले असून पदवी पातळीवर सदर विषय आहे.

पदव्युत्तर पातळीवरील ‘पी. जी. डिप्लोमा इन ट्रायबल डेव्हलपमेंट’ या अभ्यासक्रमाची पुनर्रचना विद्यापीठ अधिकार मंडळाने केली आहे.

ग्रंथालय

विभागातर्फे एक सुसज्ज ग्रंथालय विकसित केले असून त्यात सध्या ७,७२३ इतकी पुस्तके व काही जर्नल्स तसेच ८० दृकश्राव्य फिल्मस्, सिडीज हे मौलिक साहित्य उपलब्ध आहेत. यात प्रामुख्याने प्रौढ शिक्षण, विस्ताराचे विविध विषय व सामाजिक, आजीवन अध्ययन, संशोधन पध्दती इ. विषयांवरील पुस्तके उपलब्ध आहेत. ही पुस्तके विद्यापीठाच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध आहेत.

अध्यापक विकास कार्यक्रम (Faculty Development Programme)

विभागातर्फे अध्यापक विकास कार्यक्रमास बळकटी दिली जाते; त्यांचा विकास केला जातो. विभागातील अध्यापक हे संशोधन, संगणक जागृती, प्रगत ज्ञान, आजीवन अध्ययन इ. विषयांवर तसेच विविध चर्चासत्रे, कृतीसत्रे यांत तज्ज्ञ साधन व्यक्ति म्हणून कार्य करतात. याचबरोबर राष्ट्रीय तसेच आंतरराष्ट्रीय व राज्य व स्थानिक पातळीवरील विविध कृतीसत्रे, चर्चासत्रे, रिक्रेशर कोर्सेस, ओरिएंटेशन कोर्सेस, तसेच विविध प्रशिक्षण कार्यक्रमांत सतत मार्गदर्शन करतात.

शैक्षणिक साधनांचा विकास

विविध प्रशिक्षण कार्यक्रम, चर्चासत्रे, कृतिसत्रे यांसाठी शैक्षणिक साहित्य साधनांची निर्मिती करून ती पुरविणे, याचबरोबर विविध विस्तार कार्यक्रमांसाठी (उदा.राष्ट्रीय एकात्मता, महिला सबलीकरण, ज्येष्ठ नागरिक, असंघटीत कामगार, लोकसंख्या शिक्षण, संशोधन पद्धतीशास्त्र, आदिवासी विकास इ.) आवश्यक साहित्य साधनांचा विकास विभागातर्फे सतत केला जातो.

याचबरोबर विभागातील अध्यापक हे सतत विविध पुस्तके, घडीपत्रिका, डॉक्युमेंटरी फिल्मस् यांच्या विकासाचे कार्य करतात. या शैक्षणिक साधनांचा उपयोग विविध अध्यापन व संशोधनासाठी तसेच विस्तार कार्यक्रमांच्या अंमलबजावणीसाठी सतत होत असतो.

कारगील ऑपरेशन आणि गुजरात भूकंप

सन १९९१-२००१ या काळात विभागातर्फे आर्मड् फोर्सेस मेडिकल महाविद्यालयाच्यावतीने कारगील ऑपरेशन मधील भारतीय आर्मी जवान आणि गुजरात भूकंपातील भूकंपप्रभावीत व्यक्तींसाठी व्यापक स्वरूपाच्या रक्तदान मोहिमा रक्तदान मोहिमांचे आयोजन विविध महाविद्यालयांतून विभागातर्फे केले गेले.

समन्वय

विभागाने विविध शासकीय संस्था तसेच अशासकीय संस्था तसेच विकास कार्यात सहभागी असलेल्या संस्थांशी समन्वय साधला. तो पुढीलप्रमाणे—

आंतरराष्ट्रीय पातळी — युनेस्को, यु.एन.एफ.पी.ए, कोडी, इ.

राष्ट्रीय पातळी — राष्ट्रीय साक्षरता मिशन, प्रौढ शिक्षण संचालनालय, महिला व बाल, अपंग कल्याण विभाग, सामाजिक न्याय व सबलीकरण विभाग, अखिल भारतीय निरंतर शिक्षण संघटना इ..

राज्य पातळी — राज्य साधन केंद्रे, प्रौढ शिक्षण संचालनालय, सामाजिक कल्याण विभाग, कामगार कल्याण विभाग, शिक्षण विभाग इ.

इतर — राज्यातील सर्व विद्यापीठे, अशासकीय संस्था, संघटना, विविध शासकीय व अशासकीय संस्था आणि विकास संस्था इ.

विभागाचे भविष्यकालीन नियोजन

अ) विभागातर्फे पुढील क्षेत्रांत प्रबोधनात्मक सामाजिक परिवर्तनाचे, समाजशिक्षणाचे व संशोधनात्मक कार्य करणे अभिप्रेत आहे.

- अध्यापन, संशोधन, प्रशिक्षण.
- आजीवन अध्ययन.
- निरंतर शिक्षण.
- विस्तार.
- समुपदेशन.
- साहित्य व साधनांचा विकास.
- लोकसंख्या शिक्षण.
- कुटुंब जीवन शिक्षण.
- विवाहाचे वय.
- लहान कुटुंबांच्या नियमांचा स्वीकार.
- लिंग समानता.
- महिला सबलीकरण.
- पुर्नउत्पादित आरोग्य.
- मानसिक आरोग्य.
- बालविकास.
- युवा शिक्षण.
- किशोरवयीन शिक्षण.

— रोजगार व उद्योजकता.

— आजीवन अध्ययन.

ब) मानवी प्रश्नांची चांगली माहिती व्हावी आणि समाजातील मोठ्या समूहांकडे, विशेष करून समाजातील वंचित घटकांसाठी ती जावी यासाठी आंतरविद्याशाखीय स्वरूपाचा समन्वय साधणे.

सामाजिक प्रश्नांवर अनुभवजन्य संशोधने हाती घेणे. उदा. औपचारिक आणि अनौपचारिक सामाजिक प्रश्नांवर संशोधने हाती घेणे प्रायोजित आहे.

क) इतर नियोजन :

— ‘आजीवन अध्ययन’ या क्षेत्रातील शैक्षणिक कार्यक्रम.

— समाज, महाविद्यालये आणि विद्यापीठांसाठी निरंतर शिक्षण.

— ऑनलाईन अध्यापनाचे कार्यक्रम.

विभागाचे आजीवन अध्ययन केंद्राच्या विकासासाठी केलेले कार्य

१. आजीवन अध्ययन केंद्रासाठीचे योग्य कारण:

— आजीवन अध्ययन केंद्रासाठी विभागाने सुरू केलेल्या आजीवन अध्ययन केंद्रात विविध कार्यक्रमांचे आयोजन केले. तेथील वस्तीतील राहणाऱ्या लोकांच्या विविध प्रश्नांवर आधारित काही उपक्रमांचे आयोजन केलेले आहे.

— यांतून त्यांना विविध अभ्यासक्रमांसाठी अध्ययनाच्या संधी प्राप्त होतात.

२. आजीवन अध्ययन केंद्रातील उल्लेखनीय बाबी:

— आजीवन अध्ययन केंद्रात अनेक विविध साधने, सुविधा तसेच इतरही भौतिक बाबी उपलब्ध आहेत.

त्यांचा उपयोग विविध कार्यक्रम, उपक्रमांसाठी व वस्तीतील लोकांच्या शिक्षणासाठी आणि आरोग्य विकासासाठी होतो.

- याशिवाय पायाभूत शिक्षण व समकक्षता कार्यक्रमांची अंमलबजावणी या आजीवन अध्ययन केंद्रातून वस्तीतील लोकांसाठी केलेली असून. त्याचा लाभ अनेक महिलांनी घेतलेला आहे.

३. विशेषता आणि पैलू

- आजीवन अध्ययन केंद्रातून विविध आरोग्यविषयक, शिक्षणविषयक व वस्तीविषयीच्या बहुविध व बहुउपयोगी कार्यक्रमांचा समन्वय विद्यापीठ व इतर संस्थांच्या साहाय्याने केला जातो. तसेच समाजातील विविध वयोगटांच्या व लक्ष्यगटांच्या गरजा लक्षात घेऊन आजीवन अध्ययनाच्या दृष्टीकोनातून अनेक कार्यक्रमांचे नियोजन व अंमलबजावणी केली जाते. उदा. निरंतर शिक्षण कार्यक्रम, वैद्यकीय तपासणी शिबिरे, ज्येष्ठ नागरिकांसाठीचे विविध कार्यक्रम, इ.

४. बहुविध उपक्रम:

- आजीवन अध्ययन केंद्रातून खेळांचे विविध उपक्रम आयोजित केले जातात. याशिवाय समाजशिक्षण, आरोग्यशिक्षण, लहान मुलांचे शिक्षण व क्लासेस तसेच वस्तीतील महिलांसाठी दागिने बनविण्याचे प्रशिक्षण, संगणक प्रशिक्षण, साक्षरता देण्यासाठी व ती टिकवून ठेवण्यासाठीचे विविध उपक्रम आयोजित केले जातात.

ध्येय व उद्दिष्टे

ध्येय

समाजातील विविध समाजघटकांच्या गरजांची पूर्तता करणे व ज्ञानाधिष्ठित समाजाची निर्मिती करणे.

उद्दिष्टे

१. आजीवन अध्ययनातील असे शिक्षण व प्रशिक्षण देणे ज्यामुळे व्यावसायिक मनुष्यबळाचा विकास होईल व मानवी संसाधनाचा विकास होईल.
२. आजीवन अध्ययनाच्या दृष्टीने ज्ञान, कौशल्ये आणि वृत्ती आणि मूल्यांचा विकास घडवून आणणे.
३. आजीवन अध्ययनातील सिध्दांत आणि सराव यांचा समन्वय साधणे.

आजीवन अध्ययन व विस्तार विभाग

विभागातील सेवक

शिक्षक

डॉ. धनंजय लोखंडे	- प्राध्यापक, संचालक व विभागप्रमुख
डॉ. सतीश शिरसाठ	- प्राध्यापक
डॉ. भौमिक देशमुख	- प्राध्यापक
डॉ. विलास आढाव	- प्राध्यापक
डॉ. नवनाथ तुपे	- सहाय्यक प्राध्यापक
डॉ. पी. विस्वनाथा गुप्ता	- सहाय्यक प्राध्यापक

प्रशासकीय सेवक

श्रीमती सुरेखा बेंद्रे	- उच्चश्रेणी लघुलेखक
श्री. मंगेश शुक्रे	- तंत्रसहाय्यक
श्रीमती निलिमा साळवी	- कनिष्ठ सहाय्यक
श्री. आर. डी. शेख	- शिपाई

आजीवन अध्ययन व विस्तार विभाग

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ

(पूर्वीचे पुणे विद्यापीठ)

संपर्क : ०२०-२५६०१२७७, २५६९२६५१, २५६९०५६९, २५६९०६५०

Email: hodadult@unipune.ac.in